

RESPONSABILITATEA PENALĂ LA MINORI: ASPECTE DE IMATURITATE CRONOLOGICĂ, COGNITIVĂ ȘI PSIHOSOCIALĂ

Cristina PANFIL

Universitatea de Stat din Moldova

În articol se dă o explicare detaliată a conceptului de responsabilitate penală a minorilor prin tratarea pluridisciplinară (drept, psihologie, sociologie, psihiatrie) a aspectelor de imaturitate cronologică, cognitivă și psihosocială. Problema responsabilității este tratată prin prisma categoriilor „competență”, „autonomie” și „capacitate”. Autorul realizează o analiză minuțioasă a surselor doctrinare contemporane de peste hotare, sintetizând cele mai notorii opinii și rezultate ale investigațiilor privind responsabilitatea minorilor. Mai mult, examinează unele standarde din practica judiciară a statelor străine, precum și unele norme juridico-penale din legea penală de peste hotare. În rezultatul studiului întreprins sunt formulate unele concluzii apte să fie implementate atât în doctrina juridico-penală a Republicii Moldova, cât și în practica judiciară națională.

Cuvinte-cheie: *responsabilitate, capacitate psihică, iresponsabilitate, incapacitate psihică, competență, autonomia persoanei, capacitate de a lua decizii, imaturitate psihosocială, imaturitate cognitivă, imaturitate cronologică, vârsta răspunderii penale.*

CRIMINAL LIABILITY OF THE MINORS: ASPECTS OF CHRONOLOGICAL, COGNITIVE AND PSYCHOSOCIAL IMMATUREITY

The purpose of this article consists in the detailed explanation of the concept of criminal responsibility of the minors by means of several disciplines (law, psychology, sociology, psychiatry) concerning aspects of chronological, cognitive and psychological and social immaturity. The problem of responsibility was treated through the categories of ‘competence’, ‘autonomy’ and ‘capacity’. During the process of investigation, author performed a rigorous breakdown of the foreign sources of modern doctrine, as a result, there were synthesized the most prominent points of view and outcomes of investigations in the domain of criminal liability of the minors. More than it, there was effectuated the examination of standards applied in the judicial practice of the foreign states, as well as of legal norms from their penal legislation. As a result, there were formulated some conclusions able to be implemented in the penal doctrine of the Republic of Moldova and in the national judicial practice.

Keywords: *responsibility, mental capacity, irresponsibility, mental incapacity, competence, autonomy of person, capacity of decision-making, psycho-social immaturity, cognitive immaturity, chronological immaturity age of criminal liability.*

Responsabilitatea, privită sub aspectul nivelului de maturitate psihofiziologică și al stării sănătății mintale a persoanei, constituie, de fapt, *condiția răspunderii penale*, iar comiterea infracțiunii și atingerea vârstei prevăzute de lege – *semne juridice ale subiectului infracțiunii*, care se află într-o strânsă conexiune cu vinovăția ce constituie conținutul psihologic al infracțiunii.

Problema responsabilității constituie linia de demarcare a persoanelor capabile și incapabile, din cauza stării lor psihice, să fie supuse răspunderii și pedepsei penale. Responsabilitatea este starea psihologică proprie omului normal și este opusă iresponsabilității prevăzute de art.23 CP RM.

În legislația penală a Republicii Moldova problema privind responsabilitatea persoanei este rezolvată prin introducerea unei norme de sine stătătoare vizând responsabilitatea, prevăzută la art.22 CP RM. Astfel, în conformitate cu art.22 CP RM, *responsabilitatea este starea psihologică a persoanei care are capacitatea de a înțelege caracterul prejudiciabil al faptei, precum și capacitatea de a-și manifesta voința și a-și dirija acțiunile* [7].

Toate persoane care au comis fapte infracționale sunt supuse răspunderii penale cu condiția că la momentul comiterii faptei prejudiciabile ele au conștientizat caracterul faptic și pericolul social al propriilor acțiuni (inacțiuni) și le-au dirijat. În dreptul penal această capacitate este numită *responsabilitate* [19, p.19-20].

În dreptul penal, axioma clasică a responsabilității presupune coexistența a doi factori care se impun a fi necesari și decisivi:

- *factorul intelectual*, constând în capacitatea persoanei de a-și da seama de acțiunile sau inacțiunile sale, de semnificația lor socială și de urmările acestora;
- *factorul volitiv*, constând în aptitudinea aceleiași persoane de a fi stăpână pe faptele sale, în sensul de a le putea dirija în mod conștient.

Specificăm că din punctul de vedere al dreptului penal substanțial, responsabilitatea presupune un nivel de dezvoltare psihofiziologică, un grad necesar de capacitate cognitivă și psihosocială.

Cum s-a susținut în doctrină, responsabilitatea penală presupune pre existența unui fundal psihic neviciat, capabil a discerne sensul și finalitatea actelor proprii și a le controla, orientându-le în direcția dorită, iar în lipsa capacității de autocenzură faptele prejudiciabile ale unei persoane nu pot fi incriminate acesteia [10, p.202].

În literatura de specialitate responsabilitatea este definită și ca *capacitate penală* sau *imputabilitate* [6, p.77]. Așadar, în doctrina juridico-penală contemporană deseori sunt întâlnite expresii, cum ar fi: „*imputarea obiectivă*” și „*imputarea subiectivă*” [22, p.6]. Comun ambelor sintagme este termenul „*imputare*”, ceea ce înseamnă că persoanei care a comis o faptă de semnificație socială i se impută ceva; cu alte cuvinte, persoanei i se impune obligația de a săvârși ceva [22, p.6]. Vinovăția, principiul vinovăției, precum și principiul caracterului personal al răspunderii penale constituie elemente fundamentale ale principiului de imputare subiectivă.

Prin urmare, se impune ca corectă și oportună concluzia autorului Б.О. Сарманова, conform căreia existența semnului de responsabilitate se prezumă, însă este o prezumpție ușor de combătut, fiindcă dacă sunt ceara informații cu privire la boala psihică a făptuitorului, atunci trebuie să fie demonstrat că la momentul comiterii faptei incriminate această persoană s-a aflat în stare de responsabilitate [20, p.8].

Observăm că atât natura socială, cât și cea juridică a categoriei de responsabilitate nu poate fi explicată decât prin intermediul categoriei de capacitate. Diferite standarde și prezumpții ale capacității sunt aplicate în diverse domenii jurisprudențiale, printre care se înscrie și responsabilitatea pentru conduita criminală manifestată. În unele ramuri de drept a fost unanim acceptată ideea, potrivit căreia persoanele posedă variabile niveluri de capacitate și, pe cale de consecință, răspunderea lor penală urmează a fi individualizată în funcție de gradul de incapacitate depistată în anumite împrejurări.

Spre exemplu, în jurisprudență australiană conceptul *capacitate* se axează pe necesitatea stabilirii unui nivel al abilității cognitive a individului, servind o precondiție pentru participare în anumite activități prevăzute de lege [7, p.98].

Standardul capacității relevante (engl. – “*the relevant capacity standard*”) presupune un nivel de funcționare cognitivă pe care trebuie să o posedă persoana până la participarea propriu-zisă într-o activitate legală. Totodată, legea nu distinge vreun standard uniform de determinare a nivelului abilității cognitive a persoanei pentru a participa în diferite activități cotidiene.

Legislația statului Queensland conține un standard al capacității mai detaliat. Așadar, capacitatea oricărei persoane desemnează că aceasta este capabilă:

- a) să înțeleagă natura și efectul deciziilor în cauză,
- b) să îndeplinească liber și voluntar deciziile în cauză și
- c) să comunice într-un mod sau altul această decizie [7, p.110].

În Secțiunea 11 din Capitolul IV (Regulile generale ale responsabilității penale) din Codul penal al Republicii Suverane Zambia este declarată prezumpția sănătății publice: „*Oricare persoană se prezumă a avea mintea sănătoasă în orice moment, până când nu va fi demonstrat contrariul*” [11].

Conceptul „capacitate” a trecut mai multe trepte în evoluția sa. Dacă la început capacitatea a fost percepută ca ceva ce este prezent sau absent, atunci în accepțiunea doctrinară și legislativă modernă capacitatea este definită deja ca o stare care poate varia în funcție de indici temporari și calitativi ai deciziei luate [15, p.4-5]. Din această perspectivă, standardele moderne referitoare la capacitate se focusează pe decizii particulare pe care persoana trebuie să le adopte.

Este de specificat că *capacitatea* constituie un concept descriptiv legal al nivelului de funcționare intelectuală a persoanei care săvârșește o faptă și acceptă responsabilitate pentru decizii importante care deseori au consecințe legale. Capacitatea este legată de valoarea primordială de respectare a autonomiei persoanei și constituie, de fapt, puterea de a lua decizii de importanță practică pentru propria viață, dirijată de motivele proprii, indiferent de natura acestor motive.

În unele surse doctrinare de peste hotare se atenționează următoarele: „*Omul nu este o creatură fără simț și rațiune sau o forță mecanică a naturii. Persoana reprezintă o ființă capabilă, înzestrată cu intelect, ea este un agent care săvârșește faptele sale sub imperiul intenției, ce rezultă din dorințe și tentații ale individului. Legile sunt folosite de oameni în calitate de mijloace pentru a-și realiza propriile proiecte*” [13, p.205].

Persoanele cu capacitate sunt apte să-și trăiască viața în mod independent. Ele pot decide ce este benefic pentru ele și pot chiar acorda sfaturi altora. Totodată, nu trebuie să uităm că natura juridică a noțiunii „*capacitate*” depinde în mare măsură de contextul profesional în care această noțiune este utilizată, după cum urmează:

- în medicină, capacitatea presupune abilitatea cognitivă de a percepe, a memora și a gândi rațional;
- în jurisprudență, capacitatea include abilitatea persoanei de a înțelege informația și de a aprecia sursele, precum și consecințele ce pot fi generate de anumite decizii;
- în sociologie, capacitatea desemnează sursă generală de menținere a nivelurilor adecvate ale funcționării sociale.

De rând cu termenul „capacitate” este întâlnit termenul „competență” care, în opinia unor autori de peste hotare, sunt identici și pot fi utilizați în paralel, deși, la prima vedere, devine aparent că noțiunea „capacitate” are o natură medicală, iar noțiunea „competență” – una juridică [3, p.99]. *Competența*, în accepțiunea savanților Beauchamp și Childress, este definită ca o abilitate de a îndeplini o sarcină. Astfel, noțiunile „capacitate” și „competență” sunt sinonime, ambele se referă la abilitatea individului de a formula o decizie.

În această ordine de idei, autorul Larry Cunningham precizează: „Capacitatea este măsurată în grade și, prin urmare, nu este o unitate absolută. Dacă vom aprecia capacitatea la persoane, atunci putem observa că la unii, inclusiv la unii copii, capacitatea psihologică este „zero”. Când stigmatizăm pe cineva că el este incompetent, noi, de fapt, îl facem că nu este suficient competent pentru a formula o anumită decizie” [8, p.281].

Se impune că capacitatea este un atribut extrem de important, în lipsa căruia persoana este privată de mai multe competențe juridice, cum ar fi: dreptul de a încheia un contract civil; dreptul de a dispune de anumite bunuri după propria voință; dreptul la vot; dreptul de a ocupa anumite funcții publice sau de a se ocupa cu o anumită activitate; dreptul de a întreține relații sexuale cu o altă persoană; dreptul de a încheia o căsătorie; dreptul de a autoriza anumite forme de diagnostic sau tratament medical etc.

Autorul Larry Cunningham precizează că competența este direct legată cu sarcina pe care persoana trebuie să o îndeplinească. Referindu-se la abilitatea de a lua decizii, autorul se adresează științelor psihologice: „Orice decizie solicită de la un individ capacitatea de a înțelege informația, de a formula un raționament pe marginea informației obținute în lumina propriilor valori, de a râvni spre un anumit rezultat, precum și de a comunica liber propriile dorințe” [8, p.279].

În mod general, competența este strâns legată de *autonomia* persoanei. Dreptul la autonomie își ia originea din abilitatea de care dispunem doar noi, ființele umane: de a gândi și a discerne.

În sistemul de drept *common law* este acceptat „principiul autonomiei personale” care proclamă *prezumpția capacității tuturor persoanelor adulte, până când nu va fi demonstrat contrariul*. Cu alte cuvinte, persoanele „autonome” se prezumă a avea un nivel necesar al funcționării intelectuale, precum și dreptul de a lua propriile decizii.

Analizând problema capacității, autorul australian Peteris Darzins precizează: „Capacitatea se consideră a fi o construcție socială extrem de utilă, care stă la baza dreptului persoanei la decizii autonome referitoare la propriile afaceri, astfel încât se stabilește un mecanism prompt de substituie a procesului de adoptare a deciziilor când capacitatea persoanei se pierde” [15, p.1-2].

Un alt autor, Lee E. Teitelbaum, susține că „drepturile sunt doar niște mecanisme prompte pentru acei indivizi care posedă capacitatea de alegere rațională, iar, în baza criteriului nominalizat, copiii sunt excluși din lista acestor indivizi” [17, p.803]. Însă, în opinia noastră, această afirmație pare a fi neviabilă, deoarece orice persoană în mod intrinsec are drepturi, indiferent de faptul dacă, în conformitate cu standardele sociale existente, ea este capabilă sau nu să le exercite.

Tom Beauchamp și James Childress, autori americani în etică medicală, contrapunând categoriile „autonomie” și „competență”, subliniază următoarele: „Dacă autonomia desemnează autodirijare, atunci competența semnifică abilitatea de a îndeplini o sarcină sau un ansamblu de sarcini. Cu toate că autonomia și competența sunt categorii diferite în esență, criteriul unei persoane autonome și al unei persoane competente sunt similare” [1, p.12].

În acest perimetru de doctrină trebuie de specificat că *dreptul musulman* stipulează că nicio persoană nu poate încheia o tranzacție fără a atinge maturitatea fizică și intelectuală, ceea ce se echivalează cu majoratul și cu competența deplină; cu alte cuvinte, „*ahliyyat al-wujub*” și „*ahliyyat al-ada*”. Persoana, fie bărbat, fie femeie, va atinge vârsta pubertății fizice „*bulugh*” și se va bucura de o minte limpede sau prudentă – „*rushd*”. Mai mult, legea islamică precizează că baza prudentei este una de origine religioasă [16, p.119].

Noțiunea generală a capacității legale în legea islamică „*ahliyya*” este diferită de sistemul englez *common law*, deoarece capacitatea legală în Islam acoperă abilitatea persoanei de a avea drepturi și obligații „*ahliyyat al-wujub*”, care există din momentul nașterii persoanei, și abilitatea persoanei de a iniția acțiuni, competență care depinde de claritatea rațiunii, sau „*ahliyyat al-ada*”.

La general vorbind, în Islam capacitatea legală poate apărea în diferite forme, în funcție de vârsta și capacitatea mentală a persoanei. Referindu-se la această categorizare, juriștii au definitivat două aspecte majore ale capacității legale în Islam („*ahliyyat al-wujub*” și „*ahliyyat al-ada*”) și au identificat cinci niveluri diferite, după cum urmează: (i) embrionul și fătul; (ii) copilăria; (iii) discernământul; (iv) pubertatea și (v) prudența. Persoanele înzestrate cu „*competență deplină*” sunt oameni liberi aflați în stare de minte clară, care au atins vârsta pubertății fizice și prudenței [16, p.120].

Într-un alt segment de cercetare, vom sublinia că din perspectiva terminologiei juridice, *responsabilitatea* presupune *capacitatea* unei persoane de a-și controla și de a-și aprecia atât faptele, cât și consecințele sociale ale acestora, de a-și asuma integral obligațiile ce-i revin dintr-o acțiune liber consimțită, pe care o deliberează și o întreprinde, de a înțelege consecințele acțiunilor sale în interesul propriei persoane, dar fără a prejudicia interesul colectivității, de a accepta și suporta consecințele faptelor sale contrare normelor de conviețuire socială [9, p.138].

Unii autori români opinează că *responsabilitatea* reprezintă totalitatea particularităților psihice ale individului care-l fac pe acesta capabil să înțeleagă libertatea și necesitatea acțiunilor sale și să aprecieze consecințele faptelor sale atunci când acționează contrar normelor de conviețuire socială și legilor [18].

În doctrina rusă se indică că *responsabilitatea* reprezintă *un nivel anumit al sănătății psihice pe care o posedă persoana la momentul comiterii faptei interzise de legea penală, care i-ar permite acesteia conștientizarea caracterului prejudiciabil propriilor acțiuni (inacțiuni) sau să le dirijeze* [20, p.6].

Starea de responsabilitate a unei persoane presupune că aceasta posedă însușirile psihice (inteligentă, rațiune) care o fac capabilă să înțeleagă caracterul socialmente periculos al acțiunilor pe care le săvârșește și să fie stăpână pe acestea, adică să fie capabilă să se abțină de la săvârșirea acțiunilor interzise sau să efectueze acțiunile cerute de lege.

Responsabilitatea este strâns legată cu vârsta persoanei care a comis fapta prejudiciabilă, fiindcă posibilitatea de a-și dirija comportamentul depinde în mare măsură de vârsta persoanei și de dezvoltarea ei psihofizică. Vârsta răspunderii penale constituie 16 ani, iar în unele cazuri prevăzute în mod expres la art.21 CP RM aceasta constituie 14 ani.

În funcție de vârstă, indivizii sunt categorizați în două grupe: *copii* și *maturi*. Maturii posedă capacitate, copiii – nu. Linia de demarcare dintre copil și adult este vârsta majoratului. Copiii sub vârsta de majorat sunt incapabili și au nevoie de susținere și protecție. Persoana adultă se prezumă a fi competentă din punct de vedere legal.

Istoria dreptului recunoaște în unele surse legislative de drept penal că după vârsta de 14 ani persoana nu va răspunde penal în cazul unei erori relevante, cazului fortuit; constrângerii; necesității și în cazul tulburării mentale. Așadar, în conformitate cu art.143 din Codul despre pedepsele penale și corecționale din 15 august 1845, „*copii cu vârsta de la șapte până la zece ani, care nu au încă înțelegere cuvenită despre obligațiile lor, nu sunt supuși pedepsei prevăzute de legea penală, însă sunt transmiși sub supravegherea părinților sau rudelor de bună purtare pentru executarea supravegherii cuvenite, pentru corecție și educație. Cu toate acestea, se permite solicitarea ajutorului educațional din partea duhovnicului sau oricărui alt slujitor al bisericii. Această regulă are efect și asupra copiilor cu vârsta cuprinsă între zece și paisprezece ani, când se cunoaște cu certitudine că infracțiunea a fost comisă din cauza lipsei de înțelegere*” [21, p.46].

Conform prevederilor art.144 „*copiilor cu vârsta de la zece până la paisprezece ani nu se vor aplica pedepsele corporale, limitându-se doar la exilarea în Siberia. În unele cazuri aceștia sunt internați în mănăstire. Dacă acești copii sunt de altă religie, ei vor fi internați în casele de smirenie, fără aplicarea pedepselor corporale pe un termen de la cinci până la opt ani*” [21, p.32]. Minorii având vârsta cuprinsă între paisprezece și douăzeci și unu de ani sunt supuși tuturor pedepselor prevăzute pentru cei maturi, cu excepția aplicării pedepselor corporale; în acest caz, ei sunt bătuti nu cu biciul, ci cu nuiiele.

Cu toate că vârsta majoratului este de optsprezece ani, legislația în vigoare operează cu mai multe linii de demarcare, când în cazurile direct prevăzute de lege minorul obține anumite competențe legale. Minoritatea trebuie considerată o circumstanță atenuantă relevantă, ea nu constituie doar un fact cronologic.

Autorul Maher Gerry distinge două sensuri ale vârstei răspunderii penale: 1) accețiunea vârstei în sensul capacității copilului de a comite o infracțiune; 2) vârsta copilului care îl absolvă de la urmărirea penală și pedeapsă. Copiii nu posedă același nivel de capacitate psihică și intelectuală ca și adulții; prin urmare, ar fi extrem de incorect să-i supui acelor categorii de pedepse ca și pe cei maturi [12, p.493].

Se cunoaște că, din punct de vedere fizic, creierul unu copil crește și se maturizează permanent. Datele imagistice de ultimă oră, obținute pe calea rezonanței magnetice, au demonstrat cu certitudine că creierul la

copiii mici diferă substanțial de la creierul unor copii mai mari, inclusiv de la al adolescenților. În urma cercetării s-a descoperit că loburile frontale și cortex prefrontale – segmente care răspund pentru discernământ și autocontrol – nu sunt dezvoltate completamente până la adolescență târzie [8, p.281]. Se susține că copiii cu vârsta sub 8-9 ani au reacții excesive, emoțiile trăite de un copil până la această vârstă, fie pozitive, fie negative, sunt manifestate impetuos și exagerat.

Numărul impunător de experimente comportamentale efectuate pe parcursul secolului XX a contribuit la investigarea dezvoltării psihologice la copii, în special la abilitatea lor de a discerne. Cel mai renumit savant în domeniul conturat este Jean Piaget, care a ajuns la concluzia că dezvoltarea copilului trece patru stadii primare de dezvoltare, iar capacitatea de a discerne „ca la adulți” apare abia la vârsta de 15 ani [14, p.26]. Astfel, autorul a distins:

- (1) stadia senzoriomotorie;
- (2) stadia preoperațională;
- (3) stadia concret operațională;
- (4) stadia formal operațională.

În *stadiu senzoriomotorie* (0-2 ani) facultățile psihice și cognitive ale copilului se dezvoltă de la naștere până la apariția aptitudinilor lingvistice. În această perioadă, copilul este apt să găsească obiecte ascunse anterior, chiar dacă aceste obiecte au fost scoase din vizorul copilului. Încă o caracteristică adițională a copiilor de această vârstă este abilitatea de a atribui numere obiectelor, spre exemplu: un câine, doi motani, trei porci etc. La această stadiu copilul poate acționa doar cu condiția că se află într-un mediu de siguranță, când simte că este protejat. Se demonstrează că copiii de această vârstă sunt apti să înțeleagă numerotarea și calcularea primitivă (spre exemplu, prin intermediul degetelelor, bomboanelor sau a jucăriilor); prin urmare, la vârsta de doi sau trei ani ei pot discerne cine are mai multe bomboane, cine mai puține.

A doua stadiu de dezvoltare este cea *preoperațională* (2-7 ani). Caracteristicile acestei stadii includ abilitatea lingvistică avansată, precum și gândirea simbolică, perspectiva egocentrică și logica limitată. În această perioadă de dezvoltare copiii pot rezolva sarcini prin intermediul cuburilor, nisipului și apei. Mai mult, ei pot verbaliza procesul în care sunt implicați, mențin conversația cu profesorul sau părintele. Deficiențele de logică sunt asociate cu etapa de dezvoltare a copilului, iar argumentările acestuia sunt obscure. Copilul poate uni evenimentele irelevante; în accepțiunea lui, obiectele pe care le vede el le posedă; nu înțelege punctul de vedere, precum și nu poate efectua operațiuni reverse. Spre exemplu, copilul poate număra până la zece, însă nu înțelege cum se poate număra invers, de la zece la unu. Percepția la această etapă de dezvoltare este restricționată, copilul nu poate opera cu categorii de dimensiune, formă, volum etc.

A treia stadiu este cea *concret operațională* (7-12), ea fiind marcată de o creștere cognitivă impetuoasă, iar dezvoltarea lingvistică, precum și aptitudinile fundamentale ale copilului sunt în avansare rapidă. Copiii își folosesc senzațiile pentru a cunoaște; deja pot diferenția două sau trei dimensiuni simultan; pot percepe și analiza mai multe evenimente; au abilitatea să clasifice obiecte și să le repartizeze în funcție de creștere sau discreștere; pot grupa obiecte și pot identifica caracteristicile comune acestora. Copiii pot fi învățați să folosească categorii abstracte în situații concrete, să facă interconexiuni dintre concepte și activități practice.

Ultima în dezvoltarea cognitivă a copilului, după Jean Piaget, este stadia *formal operațională* (12-15 ani). Copilul la această etapă de dezvoltare cognitivă este capabil să formeze ipoteze și să deducă consecințe. El deja poate prognoza rezultatele unor fapte concrete. Prin urmare, copilul începe să-și dezvolte gândirea abstractă, unde raționamentele sunt formulate prin simboluri fără informații concrete; el poate generaliza și evalua argumentele logice, inclusiv funcție de clarificare, inferență, evaluare și aplicare [14, p.27-28].

După Jean Piaget, la vârsta de cincisprezece ani copilul obține abilitatea cognitivă „ca la adulți”. Însă, unii autori au criticat teoria lui Jean Piaget ca fiind prea rigidă, susținând că dezvoltarea cognitivă apare treptat și incremental.

Astfel, în urma cercetărilor comportamentale efectuate de către savanții Elizabeth Cauffman și Laurence Steinberg, s-a demonstrat că indivizii care au prezentat niveluri maxime de responsabilitate, perspectivă, sobrietate și înțelepciune, manifestau un grad mai avansat de maturitate în luarea de decizii, decât cei care au prezentat rezultate inferioare, indiferent de vârsta biologică a persoanei [2, p.741]. În opinia acestor autori, adolescenții, în comparație cu adulții, manifestau rezultate mai reduse ale discernământului, însă diferențele individuale ale raționamentelor erau extrem de variabile la adolescenți. Cercetând discernământul la adolescenți și la adulți, ei au ajuns la concluzia că ambele categorii de indivizi posedă competențe logice egale, iar legea penală și politica socială ar trebui să-i trateze în mod egal.

În această ordine de idei, este de menționat că sistemul justiției juvenile este bazat pe două afirmații fundamentale privind adolescenții:

- (1) ei posedă capacitate redusă de discernământ în comparație cu adulții, prin urmare, vinovăția lor în comiterea infracțiunilor este la fel diminuată;
- (2) ei sunt mult mai ascultători decât adulții și probabilitatea reabilitării acestor categorii de persoane este cu mult mai avansată.

Savanții Elizabeth Cauffman și Laurence Steinberg au cercetat problema privind necesitatea reducerii hotărâului minim al vârstei răspunderii penale pentru faptele infracționale violente comise de către delincvenții minori, invocând ca argument faptul că în unele localități un copil de doisprezece ani poate fi urmărit penal [2, p.742].

Referitor la vinovăția persoanei, nu se cunoaște când discernământul este subdezvoltat și copilul subestimează caracterul propriilor fapte. La fel, devine o sarcină irealizabilă să stabilim când copilul se face ascultător în urma pedepsei deja aplicate și, prin urmare, poate fi reabilitat.

În unele surse doctrinare de psihologie se susține că imaturitatea la adolescenți este de două tipuri convenționale:

- imaturitatea cognitivă a copilului (diferență în modul de a gândi);
- imaturitatea psihosocială a copilului (diferență în capacitățile sociale și emoționale) [2, p.742-743].

Studiul elaborat de către autorii citați *supra* se opoziționează acelor savanți care promovează ideea maturității cognitive; ei consideră că doar în ansamblu diferențele cognitive și psihosociale determină imaturitatea discernământului la copii [2, p.742-743].

Maturitatea discernământului caracterizează procesul modificărilor în luarea de decizii pe parcursul dezvoltării copilului. Gradul de maturitate a discernământului nu se datorează în exclusivitate unor procese cognitive, ci unui ansamblu de procese *cognitive, sociale și emotive* în permanenta lor interconexiune și interdependență. Prin urmare, capacitatea copilului de a discerne depinde de un cumul de factori cognitivi, emoționali și sociali. Nu trebuie să negăm influența experienței trăite în trecut și a celei prezente asupra procesului de maturizare. Pe cale de consecință, gradul de vinovăție poate fi stabilit în funcție de gradul de maturitate a proceselor prin intermediul cărora a fost luată decizia de către individul concret.

Elizabeth Cauffman și Laurence Steinberg subliniază că deseori minorul posedă aptitudini cognitive de evaluare a avantajelor și dezavantajelor specifice cursului de acțiuni alese, însă dacă acesta este un individ impulsiv, el nu va lua o decizie înțeleaptă [2, p.744-745]. Copiii antrenați în aceeași activitate ca și adulții pot să nu obțină rezultate corecte, deoarece comportamentul minorilor este centrat pe risc și, prin urmare, pe trăirea emoțiilor tari. Faptul că minorii își aleg un comportament cu un grad avansat de risc nu înseamnă că ei nu recunosc caracterul riscant al activității, pur și simplu ei sunt încrezuți că alți factori vor contracara riscul. Minorii au o altă percepție despre categoriile de risc și timp, ei cred în „miracol”.

Există trei categorii de factori psihosociali care pot afecta desfășurarea proceselor de luare a deciziilor, după cum urmează:

- 1) *responsabilitate* – include încrederea în sine, claritatea propriei identități și independență;
- 2) *perspectivă* – presupune capacitatea de calculare a direcțiilor de desfășurare probabilă a situației prognozate reieșind din mai multe puncte de vedere, plasând-o în contextul social și temporar;
- 3) *temperanță* – semnifică tendințe de limitare a impulsivității și de evaluare a situațiilor până la acțiunea propriu-zisă [2, p.744-745].

Factorii prezentați *supra* trebuie analizați în ansamblu și în interconexiune permanentă. Abilitatea de a aprecia consecințele îndepărtate ale acțiunii constituie un element important al perspectivei, însă necesită abilitate cognitivă de a cântări riscuri și beneficii, precum și abilitatea de a renunța la satisfacție imediată, ceea ce constituie, de fapt, temperanță.

Elizabeth Cauffman și Laurence Steinberg au arătat că adoptarea de decizii antisociale de către minori este direct influențată de maturitatea psihosocială (responsabilitate, perspectivă și temperanță) a acestora. Mai mult, cercetătorii au demonstrat că maturitatea psihosocială predomină asupra maturității biologice de vârstă, iar la luarea deciziilor antisociale maturitatea psihosocială este mai importantă decât maturitatea cognitivă [2, p.756]. S-a observat că la vârsta de 21 de ani persoanele au un discernământ maturizat, iar dezvoltarea este completamente oprită. Totodată, copiii cu vârsta de treisprezece ani, maturi din punct de vedere psihosocial, adoptă mai puține decizii cu caracter antisocial decât adulți imaturi din punct de vedere psihosocial. Nu doar vârsta biologică a copilului este determinativă în stabilirea maturității discernământului, ci există un cumul de factori individuali de natură exo- și endogenă care contribuie la maturizarea persoanei.

În doctrina din străinătate sunt evidențiate trei abordări diferite ale responsabilității copiilor în fața legii penale:

- 1) *abordarea nediferențiată-cronologică*, care stabilește o limită de vârstă, sub care copiii nu sunt responsabili penal, iar cu atingerea acesteia copiii sunt urmăriți penal nediferențiat, fără excepții. Spre exemplu, legislația Japoniei și a Norvegiei;
- 2) *abordarea diferențiată-cronologică*. Spre exemplu, în Africa de Sud copiii cu vârsta sub șapte ani nu sunt responsabili penal, iar față de minorii cu vârsta cuprinsă între șapte și paisprezece ani operează prezumpția *doli incapax*;
- 3) *abordarea individualizată* în care nu există limită cronologică minimă a responsabilității penale. În teorie, copilul la orice vârstă poate fi urmărit penal. Spre exemplu, în legislația olandeză [4, p.51-52].

Spre exemplu, Legea justiției pentru copii din Africa de Sud (The Child Justice Bill, 49 din 2002) a introdus în august 2002 următoarea regulă cu privire la responsabilitatea penală a copilului:

- 1) Copilul care comite infracțiunea sub vârsta de zece ani nu poate fi urmărit penal;
- 2) Copilul care comite infracțiunea sub vârsta de paisprezece ani se prezumă că nu are capacitatea să aprecieze diferența dintre bine și rău și să acționeze în corespundere cu aprecierea proprie, cu excepția cazurilor când responsabilitatea copilului este demonstrată.
- 3) În calitate de probă poate servi certificatul de confirmare a intenției, eliberat de urmărirea penală, în care se conțin informații privind nivelul educației, abilitățile cognitive, condițiile familiale și de mediu, vârsta și maturitatea acestui copil, natura și gravitatea infracțiunii imputate, precum și impactul acestei infracțiuni asupra victimei.
- 4) Evaluarea copilului include verificarea dezvoltării cognitive, emotive, psihologice și sociale [5].

Totodată, în Secțiunea 14 a Capitolului IV din Codul penal al Republicii Zambia se conține norma privind vârsta imaturității cu următorul conținut:

„Vârsta imaturității”

- 1) *Persoana sub vârsta de opt ani nu este responsabilă penal.*
- 2) *Persoana sub vârsta de doisprezece ani nu este responsabilă pentru acțiunea sau inacțiunea comisă, până când nu va fi demonstrat că la momentul comiterii acestei fapte persoana avea capacitatea de a cunoaște că ea nu trebuia să comită această faptă.*
- 3) *Persoana de genul masculin sub vârsta de doisprezece ani se prezumă a fi incapabilă de cunoștințe carnale” [11].*

În această ordine de idei, autorul Maher Gerry supune unei analize detaliate normele din legislația scoțiană privind minoritatea și ajunge la următoarele concluzii:

- 1) minorii, băieți sau fete, care au atins vârsta de paisprezece ani, sunt supuși oricărei pedepse, chiar pedepsei cu moartea pentru comiterea infracțiunilor grave;
- 2) elevii sub vârsta de paisprezece ani, în special de nouă, zece, unsprezece ani, pot fi supuși la orice pedeapsă arbitrară, dacă ei sunt apti să distingă dintre bine și rău, însă nu pot fi supuși morții;
- 3) copiii sub vârsta de șapte ani sunt incapabili să comită infracțiuni și nu pot constitui obiect al oricărei pedepse [12, p.495].

În *Scoția*, pe parcursul sec.XIX, era stabilit că copiii cu vârsta de șapte ani sunt supuși pedepsei penale; ei nu aveau careva imunități în urmărire penală. În anul 1908 au fost instituite instanțe pentru minori, iar în anul 1928 Comitetul pentru infractorii minori a formulat mai multe recomandări pentru îmbunătățirea sistemului existent al instanțelor judecătorești specializate pentru minorii delicvenți. În anul 1928 vârsta răspunderii penale a fost majorată de la șapte la opt ani, iar în anul 1964 Comitetul a solicitat modificarea vârstei de la opt la șaisprezece ani [4, p.15-16].

În *Anglia și Wales*, până în anul 1933, copilul putea fi urmărit penal începând cu vârsta de șapte ani. Copiii cu vârsta cuprinsă între șapte și paisprezece ani erau prezumați a fi nesupuși răspunderii penale, iar urmărirea penală îi revenea povara demonstrării că comportamentul copilului într-adevăr a fost unul criminal. Mai mult, în sec.XVIII – începutul sec.XIX copiii erau judecați de rând cu adulții, fiind condamnați la pedeapsa închisorii sau chiar executați. În urma reformelor legislative, în anul 1933 vârsta răspunderii penale a fost majorată de la șapte la opt ani, iar în anul 1963 bariera cronologică a fost stabilită la vârsta de șaisprezece ani [4, p.20].

În perioada contemporană, în Anglia și Wales persoanele devin responsabile la vârsta de 10 ani, iar copiii sub vârsta de 10 ani sunt considerați incapabili de a avea o intenție infracțională. În Scoția persoana poate fi

urmărită penal începând cu vârsta de 8 ani. Copiii cu vârsta cuprinsă între 10 și 14 ani se bucură de o responsabilitate parțială, așa-numita *doli incapax*.

În conformitate cu datele din literatura de specialitate străină, legile aplicabile copiilor din Australia sunt de pe timpurile colonizării. Copiii care săvârșeau infracțiuni erau judecați în aceleași instanțe ca și maturii, nu existau careva măsuri speciale de constrângere. Este de menționat că pe teritoriul Australiei erau aplicate două prezumpții importante din dreptul englez, și anume:

- 1) prezumpția irefutabilă, în conformitate cu care copilul sub vârsta de șapte ani este incapabil să comită o infracțiune;
- 2) prezumpția irefutabilă similară referitoare la copiii cu vârsta cuprinsă între șapte și paisprezece ani [4, p.11].

Conform datelor prezentate de către Charmain Badenhorst, majoritatea statelor din Australia au stabilit vârsta răspunderii penale de zece ani. Comisia australiană pentru reforme legislative recomandă stabilirea vârstei răspunderii penale de zece ani, pe teritoriul Tasmaniei, unde limita minimă cronologică era de șapte ani. Însă, pe teritoriul Australiei operează prezumpția refutabilă (*doli capax*) față de copiii cu vârsta între zece și paisprezece ani. Totodată, dacă urmărirea penală poate să combată această prezumpție demonstrând că copilul acuzat a fost apt, în timpul relevant de comitere a infracțiunii, să distingă dintre bine și rău, atunci copilul poate fi condamnat [4, p.12].

Astfel, vârsta minimă în sistemul *common law* este de șapte ani. Însă, severitatea pedepselor aplicate l-a îndemnat pe legiuitor să introducă prezumpția *doli incapax*. Față de corectitudinea concluziilor psihiatrilor și a psihologilor în cadrul expertizei judiciare autorul Badenhorst este foarte rezervat, exprimând nedumerirea referitor la obiectivitatea concluziilor și la calitatea procesului de obținere a acestora. Referitor la studierea personalității copilului, autorul citat atenționează: „*Psihologii și psihiatrii se bazează pe depozițiile pedagogilor de la școală și ale părinților în procesul cercetării nivelului de dezvoltare morală și al educației. Spre exemplu, profesorul de la școală poate fi chemat în instanță de judecată în cauza în care copilul este învinuit de comiterea unui omor, pentru a-l caracteriza. Profesorul aduce la cunoștință faptul că în perioada recreației acest copil arunca cu pietre, iar aducerea de pietre este interzisă la școală. Această concluzie a profesorului se impune a fi foarte subiectivă și nicicum nu confirmă că acest copil putea să comită un omor*” [4, p.15].

În anii 1994 și 1995 a fost examinată o cauză penală împotriva a doi copii (Cazul Thomson și Venables cunoscut în jurisprudența și doctrina engleză) care au fost acuzați în omorul unui copil de doi ani, James Bulger. În urma acestui caz, responsabilitatea penală a copiilor cu vârsta cuprinsă între zece și treisprezece ani a fost revizuită. Conform legii, copiii cu vârsta de la zece la treisprezece ani se prezumau *doli incapax*, iar această prezumpție putea fi combatută de urmărirea penală. Pentru aceasta, urmărirea penală trebuia să demonstreze cu certitudine că copilul a apreciat seriozitatea actului comis și caracterul prejudiciabil al aceluia. Din materialul probator al cauzei s-a reținut că copilul Venables nu cunoștea diferența dintre bine și rău. Psihologii, însă, au ajuns la concluzia că ambii copii, având psihicul sănătos, nu manifestau careva dereglări psihice. S-a stabilit că dacă copiii ar fi comis fapta cu șase luni mai devreme, atunci ei nu puteau să formeze o intenție răufăcătoare. Dat fiind faptul că la momentul săvârșirii faptei copiii totuși au avut zece ani împliniți, ei au fost judecați fără careva privilegii [4, p.15-16].

Reieșind din cele expuse, am sintetizat următoarele concluzii:

- ✓ Responsabilitatea constituie *condiția răspunderii penale*, iar comiterea infracțiunii și atingerea vârstei prevăzute de lege sunt *semne juridice ale subiectului infracțiunii*.
- ✓ În ramura de drept penal s-a format principiul fundamental al prezumpției normei psihice la subiect, *conform căreia oricare persoană se prezumă a avea mintea sănătoasă în orice moment, până când nu va fi demonstrat contrariul*.
- ✓ Responsabilitatea presupune un nivel de dezvoltare psihofiziologică, un grad necesar de capacitate cognitivă și psihosocială.
- ✓ Persoanele posedă variabile niveluri de capacitate și, pe cale de consecință, răspunderea lor penală urmează a fi individualizată în funcție de gradul de incapacitate depistată în anumite împrejurări.
- ✓ *Standardul capacității relevante*, aplicat în sistemul *common law*, presupune un nivel de funcționare cognitivă pe care trebuie să o posedă persoana până la participarea propriu-zisă într-o activitate legală.
- ✓ Capacitatea oricărei persoane desemnează că aceasta este capabilă: să înțeleagă natura și efectul deciziilor în cauză, să îndeplinească liber și voluntar aceste decizii, precum și să comunice într-un mod sau altul deciziile respective. *Capacitatea este măsurată în grade și, prin urmare, nu este o unitate absolută*.

- ✓ În *jurisprudență* capacitatea include abilitatea persoanei de a înțelege informația și de a aprecia sursele, precum și consecințele ce pot fi generate de anumite decizii. Noțiunile „*capacitate*” și „*competență*” sunt sinonime, ambele se referă la abilitatea individului de a formula o decizie.
- ✓ Responsabilitatea este strâns legată cu vârsta persoanei care a comis fapta prejudiciabilă, fiindcă posibilitatea de a-și dirija comportamentul depinde în mare măsură de vârsta persoanei și de dezvoltarea ei psihofizică.
- ✓ Vârsta răspunderii penale trebuie abordată bipolar: 1) vârsta în sensul capacității copilului de a comite o infracțiune; 2) vârsta copilului care îl absolvă de urmărirea penală și de pedeapsă.
- ✓ Sistemul justiției juvenile este bazat pe două afirmații fundamentale privind adolescenții: a) ei posedă capacitate redusă de discernământ în comparație cu cei adulți și, prin urmare, vinovăția lor în comiterea infracțiunilor este la fel diminuată; b) ei sunt mult mai ascultători decât adulții și probabilitatea reabilitării acestor categorii de persoane este cu mult mai avansată.
- ✓ Imaturitatea la adolescenți este de două tipuri convenționale: a) imaturitatea cognitivă a copilului (diferență în modul de a gândi); b) imaturitatea psihosocială a copilului (diferență în capacitățile sociale și emoționale).
- ✓ Copiii antrenati în aceeași activitate ca și adulții pot să nu obțină rezultate corecte, deoarece comportamentul minorilor este centrat pe risc și, prin urmare, pe trăirea emoțiilor tari. Faptul că minorii își aleg un comportament cu un grad avansat de risc nu înseamnă că ei nu recunosc caracterul riscant al activității, pur și simplu ei sunt încrezuți că alți factori vor contracara riscul. Minorii au o altă percepție despre categoriile de risc și timp, ei cred în „miracol”.
- ✓ Gradul de maturitate a discernământului nu se datorează în exclusivitate unor procese cognitive, ci unui ansamblu de procese *cognitive, sociale și emotive* în permanenta lor interconexiune și interdependență. Prin urmare, capacitatea copilului de a discerne depinde de un cumul de factori cognitivi, emoționali și sociali.
- ✓ Maturitatea psihosocială predomină asupra maturității biologice de vârstă, iar la luarea deciziilor anti-sociale maturitatea psihosocială este mai importantă decât maturitatea cognitivă.

Bibliografie:

1. BEAUCHAMP, T.L., CHILDRESS, J.F. *Principles of Biomedical Ethics*. 6th Edition. OUP USA, Oxford: Oxford University Press, 2008, p.111. 432 p. ISBN-13: 978-0-19-533570-5
2. CAUFFMAN, E., STEINBERG, L. (Im)maturity of Judgement in Adolescence: Why Adolescents May Be Less Culpable Than Adults. In: *Behavioral Sciences and The Law*, 2000, Volume, 18, p.741-760. Copyright © 2000 John Wiley & Sons, Ltd. ISI Journal Citation Reports © Ranking: 2012: 33/73 (Psychology Applied); 35/138 (Law) Online ISSN:1099-0798
3. Chapter 7: Capacity and Incapacity. In: *Guardianship – Final Report 24*. – Australia: Melbourne, Victorian Law Reform Commission, p.97-123.
http://www.lawreform.vic.gov.au/sites/default/files/Guardianship_FinalReport_Full%20text.pdf (Accesat 26.04.2013)
4. CHARMAIN, B. *Criminal Capacity of Children*. A Thesis submitted in accordance with the requirements for the degree of Doctor of Literature and Philosophy in the subject Criminology at the University of South Africa. Promoter: Prof. Herman Conradie. November 2006. Student number: 701-725-1, 196 p.
5. Child Justice Bill (As presented by the Portfolio Committee on Justice and Constitutional Development (National Assembly), after consideration of the Child Justice Bill [B 49—2002]). Republic of South Africa: Minister for Justice and Constitutional Development. <http://www.pmg.org.za/files/docs/080625b49B%20-%202002.pdf> (Accesat: 27.04.2013)
6. *Codul penal al Republicii Moldova: Comentariu* (Legea nr.985-XV din 18 aprilie 2002. Cu toate modificările operate până la republicare în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr.72-74/195. Adnotat cu jurisprudența CEDO și a instanțelor naționale.) / A.BARBĂNEAGRĂ, GH.ALECU, V.BERLIBA et.al. Chișinău: Centrul de Drept al Avocaților, Sarmis, 2009, 860 p. ISBN 978-9975-105-20-0
7. Codul penal al Republicii Moldova, nr.985-XV din 18 aprilie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.128-129.
8. CUNNINGHAM, L. A Question of Capacity: towards a Comprehensive and Consistent Vision of Children and Their Status under Law. In: *UC Davis Journal of Juvenile Law & Policy*, Summer 2006, vol.10:2, p.275-376. ISSN 1942-6712
9. DUBLEA, A., ȘTEFĂROI, N., LUCA, S. și al. *Ghid de practici instituționale în instrumentarea cauzelor cu minori*. Iași: Asociația Alternative Sociale, 2005. 246 p. ISBN: 973-0-03888-0
10. DUNEA, M. *Considerații privind problematica juridică și medico-legală a pruncuciderii*. În: *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ion Cuza” din Iași*, Tomul LIII, Științe Juridice, 2007, p.199-222. ISSN 1221-8464

11. Law of the Republic of Zambia, 1995 Edition (Revised). Volume 7. Chapter 87 Penal Code. An Act to establish a Code of Criminal Law (1st November, 1931).
<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/CAFRAD/UNPAN004895.pdf> (Accesat: 02.04.2014)
12. MAHER, G. Age and Criminal Responsibility. In: *Ohio State Journal of Criminal Law*, 2005, vol.2, p.493-512. ISSN 1546-7619
13. MORSE, J.S. Diminished Rationality, Diminished Responsibility. In: *Ohio State Journal of Criminal Law*, 2003, vol.1, p.289-308. ISSN 1546-7619
14. OJOSE, B. Applying Piaget's Theory of Cognitive Development to Mathematics Instruction. In: *The Mathematics Educator*, Singapore, 2008, vol.18, no 1, p.26-30. ISSN 0218-9100
15. *Who can decide? The six step capacity assessment process* / editors: P.Darzins, D.W. Molloy, D.Strang. Australia: Adelaide, Memory Australia Press, Alzheimer's Association (South Australia), 2000, 152 p. ISBN 978-0-6464-0343-4
16. SUHAIMI AB RAHMAN. *The Classical Islamic Law of Guarantee and its Application in Mordern Islamic Banking and Legal Practice*. University of Wales ABERYSTWYTH: Department of Law, 2005, 348 p.
17. TEITELBAUM, L.E. Children's Right and The Problem of Equal Respect. In: *Hofstra Law Review*, January 1999, vol.27, Issue 4, p.799-824. ISSN 0091-4029
18. VASILCU, M.S. *Expertiza medico-legală psihiatrică*. <http://www.umfiasi.ro/Rezidenti/suporturidecurs/Facultatea de Medicina/Medicina Legala - modul Medicina Legala/ Expertiza medico-legala psihiatrica.pdf> (Accesat 19.04.2014)
19. АРЗУМАНЯН, А.А. *Уголовно-правовые проблемы лиц, подлежащих уголовной ответственности*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.08 – Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право (На правах рукописи). Саратов: Саратовская государственная юридическая академия, 2012. 30 с.
20. САРМАНОВА, Б.О. *Субъект преступления по уголовному законодательству Республики Кыргызстан*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.08 – Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право (На правах рукописи). Бишкек: Кыргызская государственная юридическая академия при Правительстве Кыргызской Республики, 2010. 26 с.
21. *Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ*. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи. На подлинномъ собственною Его Императорскаго Величества рукою. Петергофъ, 15 августа 1845. 922 с.
22. ЯКУШИН, В.А. *Субъективное вменение и его значение в уголовном праве*. Тольятти: ТолПИ, 1998, 296 с. ISBN 5-230-16466-7

Prezentat la 15.04.2014